

LITERATÚRA

STREDNÁ ŠKOLA (GYMNÁZIÁ, STREDNÉ ODBORNÉ ŠKOLY A UČILIŠTIA)

Úvod

Skúsenosti s doterajším spôsobom vyučovania predmetu slovenský jazyk a literatúra i analýzy jeho výsledkov aj na úrovni stredných škôl dokazujú, že súčasný model vyučovania a platné učebné osnovy sú nevyhovujúce. Neakceptujú ani súčasný stav vedeckých poznatkov, ani európske kritéria na didaktické stvárnenie problematiky. Proklamované ciele vyučovania materinského jazyka sa v existujúcich podmienkach stredných škôl dajú realizovať len čiastočne. Doteraz uskutočnené zmeny a úpravy platných osnov neprispeli k ich skvalitneniu, znamenali len čiastkové retušovanie ideologických nánosov minulosti, resp. vytvorili zdanie plurality vo výbere učiva. Tieto zmeny v konečnom dôsledku iba konzervovali pôvodný model.

Z hľadiska zložiek predmetu najkomplikovanejšia je situácia v literárnej zložke. Vplyv video- a audiotekniky, nápor braku vo všetkých formách umenia a kultúry, dehonestujú postavenie literatúry a knihy ako takej. Nevhodný je aj systém vyučovania literárnej výchovy na školách. Prevláda množstvo teórie, balastu, literatúra nie je ponímaná ako estetický fenomén, málo sa prezentuje etický aspekt a pozitívne pôsobenie, neakceptuje sa žiak ako čitateľ. Žiakom sa vnucujú proti ich záujmom spisovateľa i knihy. Vyučovanie literatúry ignoruje prítomnosť videokultúry, ktorej negatívne pôsobenie by sa malo eliminovať vhodnou ponukou umelecky akceptovateľnej produkcie filmov. Vo vyučovaní literatúry je tiež tabuizovaný vplyv populárnej hudby, najmä jej rockovej a beatovej časti. Pod vplyvom týchto negatívnych tendencií sa objavuje v poslednom období jeden veľmi vážny problém: pod vplyvom oslabovania čitateľských schopností detí v ZŠ sa z časti populácie najmä učňovskej mládeže stávajú čitateľskí analfabeti.

Nevhodné sú didaktické a metodické postupy, zlé sú osnovy a absolútne nevyhovujúce učebnice a učebné pomôcky.

V konečnom dôsledku sa dá konštatovať, že po roku 1989 rezort školstva v riešení problémov vyučovania slovenského jazyka a literatúry neurobil nič, že oproti iným predmetom vývoj koncepčného riešenia zaostáva napríklad za dejepisom najmenej o 5 rokov.

O potrebe zásadných a pozitívnych zmien sa zatiaľ len hovorí. Nevyhnutnosť a potrebu zásadne zmeniť súčasný model vyučovania slovenského jazyka a literatúry na všetkých typoch základných a stredných škôl potvrdzujú názory a stanoviská popredných jazykovedcov, literárnovedných odborníkov, metodikov, učiteľov i absolventov škôl.

Súčasná koncepcia vyučovania literatúry na stredných školách nevyhovuje najmä z týchto dôvodov:

1. Už v základnej škole nie je vytvorený dostatočný časový priestor a podmienky na zdokonaľovanie techniky čítania a písania žiakov. Preto veľká časť žiakov prechádza na druhý stupeň základnej školy s veľmi slabými alebo nedostatočnými čitateľskými schopnosťami, čo sa v konečnej miere odráža negatívne aj pri schopnosti absorbovať úspešne obsah učiva II. stupňa a čo v konečnej miere negatívne ovplyvňuje vzťah k literatúre na strednej škole..
2. Obsah učiva i osnovy literárnej výchovy na všetkých typoch škôl vytvára negatívny vzťah žiakov k čítaniu ako takému a k literatúre vôbec.
3. Štruktúra učiva, tematické celky a výber ukážok literárnych textov aj v stredoškolských učebniciach vnucujú žiakom predstavy o nezáživnosti a nezaujímavosti literatúry ako druhu umenia a na druhej strane nepriamo dehonestujú vkus a hodnotové kritéria žiakov.
4. Učivo literárnej výchovy je predimenzované množstvom textov, literárnovedných poučiek a mnohokrát ešte aj ideologických nánosov. Neumožňuje žiakom ani učiteľom o literárnom diele premýšľať, diskutovať, prežívať ho.

5. Absencia vhodného a dostatočného prepojenia literárnej výchovy s inými formami umeleckej tvorby, najmä však spojenie s filmovým umením a televíznou tvorbou, sa zvlášť v poslednom období negatívne odráža v širokej verejnosti preferovaním brakovej filmovej a videotvorby.

6. Spôsob hodnotenia a klasifikovania literatúry dehonestuje estetickú funkciu literárnej výchovy.

7. Koncepcia vyučovania literatúry stvárnená v učebných osnovách pri svojom prísne chronologickom osnovaní síce zohľadňuje širokú ponuku autorov a diel v rámci literárno-historických období, ale neakceptuje mylienkovú a tvorčiu pluralitu stvárnovania rozmanitých tém počas literárno-historického vývoja.

8. Absentuje tvorba nových, obsahovo i didakticky zaujímavých a podnetných učebníc, aj alternatívnych učebných textov.

Po období určitého tápania vznikla v roku 1994 na pôde Štátneho pedagogického ústavu pracovná skupina, ktorá sa podujala vypracovať návrhu novej koncepcie vyučovania slovenského jazyka a literatúry v základných a stredných školách, ktorej súčasťou mali byť aj princípy riešenia problematiky vyučovania slovenského jazyka a literatúry v stredných školách. Cieľom koncepcie bolo predložiť učiteľskej aj ostatnej širokej verejnosti systém zásadných a základných zmien vyučovania slovenského jazyka a literatúry.

Komisia navrhla vypracovať a schváliť nové učebné osnovy slovenského jazyka i literatúry pre stredné školy, a to zvlášť pre gymnáziá (štvorročné i osemročné), zvlášť pre stredné odborné školy s maturitou a zvlášť pre odborné a učňovské školy jedno-, dvoj- a trojročné, s termínom december 1995.

Súčasťou návrhu novej koncepcie boli aj Základné princípy vyučovania slovenského jazyka a literatúry v základných a stredných školách. Pre stredné školy boli stanovené nasledovné princípy:

1. Slovenský jazyk a literatúra ako vyučovacie predmety v základnej a strednej škole majú v systéme školského vzdelávania aj naďalej dominantné a centrálné postavenie.

2. Vyučovanie slovenského jazyka a literatúry v strednej škole má byť cyklickým vyvrcholením vzdelávania v jazykovej, štylistickej i literárnej zložke. Má vychádzať z komunikačných a čitateľských zručností a zo vzťahu k slovenskému jazyku a k umeleckej literatúre, ktoré žiak získal na základnom stupni vzdelávania.

3. Úlohou vyučovania slovenského jazyka a literatúry v strednej škole má byť kvalitatívne vysoká úroveň písomného a ústneho prejavu študenta, schopnosť samostatnej a presvedčivej argumentácie.

4. V jazykovej a štylistickej zložke je obsah vyučovania slovenského jazyka orientovaný na jednotlivé zložky jazykovedy a štylistiky z hľadiska teórie i na dejiny jazyka.

5. V literárnej zložke sa žiaci zoznamujú s literárno-historickým procesom od najstarších čias po súčasnosť. Preto sa mení osnovanie učiva na literárno-historické s cieľom dať žiakom základy literárnej histórie i literárnej teórie (gymnáziá), resp. vychovať zo žiakov kultúrnych čitateľov a konzumentov kultúry a umenia. Pritom východiskom k poznávaniu národnej i svetovej literatúry je literárne dielo, jeho analýza a interpretácia.

6. Zmenou koncepcie vyučovania slovenského jazyka a literatúry v základných a stredných školách smerom ku komunikatívnemu a integrovanému vyučovaniu je potrebné zmeniť formy a metódy vyučovania.

7. Novokoncipovaný obsah vyučovania slovenského jazyka a literatúry si vyžaduje zásadnú zmenu obsahu, formy i zloženie učebníc a ďalších učebných pomôcok pre vyučovanie slovenského jazyka a literatúry. Do kategórie základných učebných pomôcok pre vyučovanie literatúry na základnej a strednej škole je nevyhnutné začleniť videotvorbu, účelovo zameranú na obsah literárnej výchovy.

Návrh novej koncepcie vyučovania slovenského jazyka a literatúry bol po viacnásobnej širokej oponentúre schválený v Ústavnej rade Štátneho pedagogického ústavu v decembri roku 1994. Nato boli Ministerstvom školstva SR schválené nové učebné osnovy predmetov Slovenský jazyk a Čítanie a literárna výchova pre základnú školu a v prvých mesiacoch roku 1995 bol vypísaný konkurz na učebnice pre základnú školu.

Predpokladalo sa, že rok 1995 bude rokom dopracovania koncepcie vyučovania slovenského jazyka a literatúry pre všetky typy stredných škôl. Ale vplyvom nekonceptného prístupu Ministerstva školstva SR k zavádzaniu koncepcie i pri realizácii konkurzov na učebnice, ale aj pod vplyvom alibistického postoja Štátneho pedagogického ústavu k celkovej problematike slovenského jazyka, kde existovala opozičná skupina, ktorá nechcela a nechce zmeny navrhované koncepciou akceptovať, zavádzanie koncepcie stagnuje. V súčasnom období učebné osnovy literatúry pre stredné školy vypracováva skupina, ktorá je voči novej koncepcii v opozícii a v ktorej sú zastúpení autori súčasnej koncepcie vyučovania literatúry, rep. doteraz platných a používaných osnov a učebníc. Preto je otázne, akú podobu budú mať nové učebné osnovy a či prejdú verejnou diskusiou, nakoľko termín ich predloženia na schválenie MŠ SR je marec-apríl 1996.

Bibliografia

Učebné osnovy

Dočasné učebné osnovy pre gymnázium, Slovenský jazyk a literatúra, schválilo MŠMŠ SR 3.8.1991 pod číslom 5331/1991-20

Učebnice

Mazák,P.,Mazáková,J.: Literatúra pre 4. ročník stredných škôl (gymnázií, stredných odborných škôl, stredných odborných učilíšť a štúdia popri zamestnaní), SPN, Bratislava 1987, schválilo MŠ SSR 2.4.1986 pod číslom 3445/1986-212

Mazák,P.,Mazáková,J.: Čítanka pre 4. ročník stredných škôl, SPN, Bratislava 1987, schválilo MŠ SSR 2.4.1986 pod číslom 3444/1986-212

Minárik,J.,Kotoun,J.: Literatúra pre 1. ročník gymnázií a pre 1. ročník stredných odborných škôl, SPN, Bratislava, 1975, schválilo MŠ SSR 30.6.1972, čís. 1103/1972-II/1

Obert,V.,Ivanová,M.,Žemberová,V.: Literatúra pre 2. ročník gymnázií a stredných škôl, Litera, Bratislava, 1994, schválilo MŠaV SR 15.11.1994 pod číslom 6053/1994-212

Tomčík,M.,Kasáč,Z.: Literatúra pre 3. ročník gymnázií a 3. ročník stredných odborných škôl, SPN, Bratislava, 1978, schválilo MŠ SSR 14.11.1972, číslo 13023/72-II/1

Ciele

Ciele a úlohy vyučovania literatúry na stredných školách definujú učebné osnovy, ktoré boli upravené v roku 1991. Cieľom je intelektuálny, citový a mravný rozvoj osobnosti žiaka, pričom dôležitý aspekt zohráva vytvorenie celoživotného aktívneho kontaktu z literatúrou a umením.

Prostriedkom realizácie cieľov vyučovania literatúry je čítanie a interpretácia literárneho diela, v pochopení jeho zmyslu, obsahu a estetickom prežití. Učebné osnovy vymedzujú tieto úlohy vyučovania:

1. Poskytnúť základy literárneho vzdelania prostredníctvom základných diel slovenskej, českej a svetovej literatúry, informácií o ďalších významných literárnych dielach a ostatných formách umenia a ďalej prostredníctvom poznatkov z literárnej teórie a literárnej histórie.
2. Rozvíjať, prehĺbvať a upevňovať perцепčné, čitateľské, intelektuálne, vyjadrovacie a tvorivé zručnosti a schopnosti.
3. Naučiť chápať literatúru a ostatné druhy umenia i prostredníctvom prežívania a intuície a emocionálneho, estetického a etického vzťahu.
4. Naučiť transformovať literárne poznatky do praxe.

5. Posilňovať záujem o literatúru a kultúru a kultúrny život.

Obsah vyučovania literatúry je postavený na "didakticky usporiadanom súbore vybraných diel a ukážok zo slovenskej, českej a svetovej literatúry, ktoré žiaci poznávajú hlavne čítaním alebo počúvaním..." (Dočasné UO pre gymnázium, MŠMŠ SR, 1991, str.35). Súčasťou obsahu sú aj poznatky z literárnej histórie, literárnej teórie a literárnej kritiky a systém činností potrebných k vyučovaniu literatúry.

Ako sa v dokumente konštatuje, učebné osnovy sú rámcové, poskytujú možnosť pre diferencovaný prístup k obsahu učiva a možnosť voľby pri výbere autorov a diel v rámci jednotlivých literárno-historických období.

Analýza súčasného stavu

Učebné osnovy

Základné ciele, zásady a princípy, ktoré vymedzujú učebné osnovy pre stredné školy, sú v princípiálnom protiklade voči funkcii a úlohy literatúry ako takej. Umelecká literatúra je jeden zo spôsobov vnímania sveta, jeho mnohorakosti a rôznorodosti. Spôsob stvárnenia rôznych tém nemôže preto absentovať ani na strednej škole. Literatúra by mala byť prezentovaná ako estetický fenomén i ako kultúrny artefakt, pričom aj strednom stupni vzdelávania okrem vzdelávacej má plniť aj výchovnú funkciu. Preto aj vo vyučovaní literatúry na stredných školách by malo dominovať chápanie umeleckej literatúry ako estetického fenoménu, pričom estetickosť by sa mala vysvetľovať ako nejednoznačné nastoľovanie životných situácií človeka. Žánre intencionálnej literatúry pre deti a mládež i literatúry neintencionálnej tematizujú životné situácie primeraným spôsobom. Pozornosť má byť orientovaná na krásu literatúry a zážitok z jej čítania, má vychádzať z otvorenosti diela, z možnosti, ktoré poskytuje pre fantáziu, emócie. Táto dominujúca stránka literatúry je však v cieľoch vyučovania potlačená na úkor literárno-teoretického a literárno-historického vzdelávania.

Cieľom predmetu neakceptujú literatúru ako nejednoznačný, otvorený pohľad na svet. Pluralita ideí, humanizácia, demokratické chápanie kultúry a literatúry, multirozdielnosť, rôznorodosť ľudského myslenia, konania, vzťahov a hodnôt, formovanie kultúrneho vedomia, literárneho, estetického a mravného cítenia, ako aj funkciu histórie človeka, spoločnosti, myslenia, vlastných dejín, prostredia, vzťahov, súvislostí sú deklarované a prezentované len formálne. V konkrétnom vyučovaní sa strácajú, respektíve sú negované konštruovaním ponuky obsahu, výberom autorov, literárnych textov, modelmi ich možnej interpretácie, ale aj schématicizmom pri charakterizovaní a analýze jednotlivých literárno-historických období a literárnych škôl.

Didaktické ciele zamerané na príjem literárneho textu - čitateľská zručnosť, pochopenie a porozumenie čítaného textu - a súčasne aj na systém vedomostí o literatúre (znaky druhov a žánrov) a literárno-historické fakty sú síce v učebných osnovách prezentované, ale ich praktické stvárnenie v učebniciach i uplatnenie vo vyučovacom procese je v prevažnej miere formálne. Absentujú tiež základné poznatky o iných druhoch umenia (divadlo, film, rozhlasová a televízna tvorba, videotvorba a p.). Významnou zložkou vyučovacieho procesu by mala byť aktualizácia poznatkov o literatúre na základe externých kultúrnych podnetov - publikovanie nového diela v recipovanej literatúre, výstavy ilustrácií, besedy s autormi, porovnávanie adaptácií diela s dielom samým. Táto stránka výchovnovzdelávacieho procesu je vo literárnom vzdelávaní stredných škôl tiež nedostatočne zastúpená.

Literatúra ako špecifický druh zobrazovania a poznávania sveta má ponúkať čitateľovi nielen intelektuálne, ale aj emotívne poznanie, prosociálne modely správania sa, prostredníctvom básnického jazyka odkrývanie reálneho sveta v jeho jedinečnosti i protirečeniach. Preto je dôležité uplatňovať zážitkové modely osvojovania si literárneho textu. V tomto smere je literatúra na stredných školách koncipovaná ako vzdelávací predmet, výrazne zatlačujúci

svoju výchovnú funkciu do úzadia. Dôležité sú viac vedomosti o autoroch a dielach, než emocionálne zážitky z ich čítania alebo diskusie a polemiky k ich obsahu i forme.

Stredná škola by mala spoluvytvárať základ komunikačných schopností, pomáhať formovať kultúrne vzťahy človeka k ľuďom a svetu a vytvárať hodnotové postoje. Mala by pomáhať chápať hmotnú a duchovnú kultúru národa a formovať literárne vedomie - vytváranie osobnostného vzťahu k literatúre, vzbudzovanie záujmu o ňu, o knihy a o čítanie, formovať etické a estetické cítenie. Prostredníctvom literatúry sa mal žiak učiť chápať svet, v ktorom žije, a jeho časové podoby.

Vyučovanie literatúry na strednej škole by malo tiež rešpektovať osobnosť a individualitu žiaka, jeho záujmy, životnú filozofiu i hodnotovú orientáciu, ale aj psychologické predpoklady a danosti. Žiak strednej školy by mal získať k literatúre pozitívny vzťah, aby sa jej pravidelne venoval, aby sústavne a rád čítal, chodil do knižnice alebo si kupoval knižky sám. Súčasne by sa mal naučiť aplikovať poznávacie činitele pri analýze a syntéze literárneho diela..

Učebné osnovy literatúry pre stredné školy vo svojej obsahovej časti vymedzujú učivo do štyroch ročníkov, pričom prísne akceptujú chronologicko-historické členenie literatúry. V tomto poňatí sú v podstate nedokonalými a neúplnými dejinami literatúry, doplnenými v praktickej rovine ukážkami vybraných textov.

1. ročník

Obsah učiva je rámcovo vymedzený prostredníctvom siedmich tematických celkov (Úvod do štúdia literatúry, Starovek, Stredovek, Humanizmus a renesanciu, Barok, Klasicizmus, Preromantizmus a romantizmus). Počnúc stredovekou literatúrou sú tematické celky členené na literatúru svetovú, českú a slovenskú. Záver obsahu učiva ročníka tvorí vymedzenie didaktických a metodických funkcií a zložiek vyučovania.

2. ročník

Podobne ako v 1. ročníku, je obsah učiva vymedzený rámcovo. Jendnotlivé celky sú tiež vnútorne členené na svetovú, českú a slovenskú literatúru. Obsahom je literatúra v období prechodu od romantizmu k realizmu, literatúra realizmu a obdobie literárnej moderny. Záver je koncipovaný ak v 1. ročníku.

3. ročník

Obsah učiva vymedzujú tri hlavné tematické celky - Svetová literatúra medzi dvoma svetovými vojnami, Slovenská literatúra medzi dvoma svetovými vojnami (Poézia, Próza, Dramatická tvorba) a Česká literatúra medzi dvoma svetovými vojnami. Záver je ako v predchádzajúcich ročníkoch.

4. ročník

V poslednom ročníku je učivo členené obdobne ako v 3. ročníku. V celku Svetová literatúra je uvedené, že sa jedná o "moderné prúdy svetovej literatúry...", celok Slovenská literatúra (Poézia, Próza, Dramatická literatúra) je vymedzený konštatovaním, že ide o literatúru po roku 1945 a celok Česká literatúra nie je vymedzený. Záver je podobný ako v predchádzajúcich ročníkoch.

Vzhľadom na vyššie uvedenú štruktúru obsahu učiva literatúry a samotnú konštrukciu učebných osnov ako pedagogického dokumentu treba jednoznačne konštatovať, že tieto učebné osnovy nespĺňajú základnú funkciu, ktorú ako jeden z hlavných pedagogických dokumentov majú voči učiteľovi plniť: vymedziť mu základný rámec obsahu predmetu, ktorý má zohľadňovať rôzne aspekty i varianty umožňujúce pluralitu výberu, načrtnúť mu limity šírky problematiky transformovanej v učebnom procese pri akceptovaní adresáta - teda intelektuálnu zrelosť a psychickú vyspelosť žiakov, a navrhnúť mu modely námety realizácie obsahu na vyučovaní. Obsah učiva literatúry v stredných školách je v učebných osnovách vymedzený neúplným zoznamom autorov jednotlivých literárno -historických období. To, čo z hľadiska funkcie literatúry ako estetického fenoména v osnovách absentuje, je analyticko-

syntetický pohľad na žánre a témy charakterizujúce to - ktoré literárno -historické obdobie. Preto sa ani z pohľadu predmetu tejto štúdie nedá uviesť, ako, akým spôsobom, do akej šírky a v ktorých častiach učebné osnovy literatúry pre stredné školy zobrazujú problematiku demokracie, ľudských práv, migrácie a vyst'ahovalectva.

Učebnice pre stredné školy

Učebnice pre predmet literatúra sú koncipované ako učebnica literatúry, aj ako čítanka. Učebnica je členená na celky v zmysle členenia učebných osnov. Na začiatku každej časti uvádza charakteristiku príslušného literárno-historického obdobia i prehľad autorov, zaradených doň. Ďalej je pri väčšine autorov uvedená charakteristika ich tvorby, prehľad literárnych diel, ktoré vytvorili, a hlavné, resp. najznámejšie diela sú veľmi stručne analyzované. Súčasťou každého celku je a stručná informácia o literárnej histórii a kritike príslušného obdobia, o prejavoch obdobia alebo smeru v iných formách umenia (najmä výtvarného a hudby). Čítanku tvorí akási kvázi antológia zostavená z úryvkov vybraných literárnych diel, pričom rozsah úryvkov nie je rovnaký, resp. rovnomerný, pohybuje sa od jednej strany až po šesť-sedem strán.

1. ročník

Aj keď učebnica začína hodnotením antickej literatúry, problematika demokracie a slobody človeka je spomenutá len marginálne. Podobne je to aj pri staršej stredovekej literatúre. V tomto kontexte nie sú v učebniciach zmienky ani o problematike migrácie, mimo okrajovej poznámky o nemeckých prisťahovalcoch v štvorriadkovom texte o Dalimilovej kronike.

Vôbec, alebo len orajovo je predmetná problematika v obsahu učiva o literatúry obdobia humanizmu a renesancie. V časti, venovanej slovenskej literárnej tvorbe tohto obdobia je pomerne veľká pozornosť venovaná básnikovi Jakubovi Jakobeusovi, kde je uvedená analýza jeho básne Slzy, vzdychy a prosby Slovenského národa, čo možno akceptovať ako problematiku súvisiacu s právami národa. Zmienku o kritike sociálnej nerovnosti obsahuje aj stručná analýza hry Pavla Kyrmezera Komedia nová o vdově.

V období baroka je nevelký priestor venovaný tvorbe J.A.Ko- menského. V rámci slovenskej barokovej literatúry je okrajovo spomenuté dielo H.Gavloviča Valaská škola mravov stodola, pojednávajúceho o občianskych mravných zásadách alebo o sociálnej nerovnosti. V tejto časti je aj zmienka o diele Štefana Pilárika, zaoberajúceho sa obdobím tureckej expanzie v strednej Európe.

Určitý priestor je v učebnici vymedzený aj barokovej cestopisnej literárnej tvorbe (T.Masník, J.Simonides, J.Láni, J.Rezik, S.Hruškovíc a D.Krman), ktorú z hľadiska našej problematiky možno akceptovať ako určitý podhľad na migračné procesy a vyst'ahovalectvo. Naproti tomu je len veľmi malý priestor venovaný tvorbe Mateja Bela a jeho Notíciám.

Pomerne dostatok priestoru poskytuje pre vnímanie problematiky demokracie a ľudských práv obdobie preromantizmu a romantizmu, a to najmä z hľadiska boja za slobodu a proti národnostnému útlaku. Analyzovaná je vorba J.J.Rousseau, J.W.Goetheho, F. Schillera. Do tejto kategórie možno zaradiť aj diela autorov slovenského národného obrodenia (J.I.Bajza, J.Fándly, P.J.Šafárik), ale aj neskorších J.Kollára a J.Hollého.

Z aspektu boja za slobodu, ľudskú dôstojnosť ale aj za národnú svojbytnosť najviac priestoru a možností poskytuje obdobie literárneho romantizmu. Možno sem zaradiť tvorbu V.Huga, G.G.Byrona, H.Heineho, A.S.Puškina, M.J.Lermontova, A.Mickiewiczza i S. Petöfiho. V slovenskej literatúre je to prevažná časť tvorby Štúrovcov (Ľ.Štúr, S.Chalupka, J.Botto, A.Sládkovič, J.Kráľ, ale aj J.M.Hurban, a J.Kalinčiak). Z českej literatúry sú to najmä K.H.Mácha, J.K.Tyl, K.H.Borovský a B.Němcová.

2. ročník

Literatúra v tomto ročníku je v literárnej tvorbe vymedzená obdobím realizmu a modernizmu (až do roku 1918). Toto obdobie je vo svetovej i slovenskej literatúre z hľadiska obsahu

charakteristické skôr sociálnymi dimenziami a z hľadiska formy na jednej strane realizmom prechádzajúcim až do naturalizmu a na druhej strane experimentovaním (sybolizmus, impresionizmus). Z pohľadu tematického zamerania na otázky demokracie, ľudských práv, ako aj migrácie a vystažhovalectva, sú v učebnici (vyšla v rou 1994) uvedené diela, ktoré sa týmito otázkami zaoberajú systémovo a na väčšej ploche.

Zo slovenskej literárnej tvorby predrealistického obdobia sem možno zaradiť Kubániho Valgathu (boj jiskrovcov proti uhorským vojskám v 15. storočí), cestopisy Zechentera-Laskomerského, či časť tvorby J.Záborského.

Z obdobia realizmu sem možno zaradiť Dickensa (Oliver Twist), väčšiu časť tvorby Honoré de Balzaca a Emile Zolu, veľikánov ruskej literatúry (Gogol, Turgenev, ale najmä Dostojevskij a Tolstoj). Patria sem aj Ibsen, B.Prus, z Čechov Neruda a najmä Jirásek.

Slovenskú literatúru charakterizuje z aspektu uvedených problémov viacero autorov. Romány S.H.Vajanského Letiace tiene, Suchá ratolesť a Koreň a výhonky sa zaoberajú otázkami národného života, ale aj osobnej slobody. Z rozsiahlej Hviezdoslavovej tvorby sem možno zaradiť známe Krvavé sonety (apel proti vojne), Hájnikovu ženu (problém slobody jednotlivca) i drámu Herodes a Herodias (boj proti teroru a tyranii). Otázkami emigrácie a vystažhovalectva sa zaoberá románová tvorba M. Kukučina (Dom v stráni a najmä Mat' volá). Otázky ľudskej slobody a dôstojnosti riešia romány Hrdinovia, Skon Paľa Ročku a poviedka Ťapákovci od Boženy Slančíkovej-Timravy, alebo poviedková tvorba Jozefa Gregora - Tajovského.

Svetová a literárna tvorba obdobia modernizmu rieši v mnohých dielach najmä otázku individuálnej ľudskej slobody (Baudelaire, Rimbaud, Verlaine, Apollinaire, ruská moderna - Chlebnikov, Majakovskij, Jesenin, Čech P.Bezruč a Slováci Jesenský a Krasko).

3. ročník

Obsah učiva literatúry v treťom ročníku je zameraný na literárnu tvorbu medzi dvoma vojnami, v podstate až po rok 1945. Tematicky je najmä svetová literatúra orientovaná na problematiku prvej i druhej svetovej vojny, regionálne konflikty - Španielsko (najmä Hemingway a Remarque, respektíve aj Faulkner).

V českej literatúre sa protivojnovou tematikou zaoberali Jaroslav Hašek (Švejk) i Karel Čapek (Kratatit, Válka s mloky, Bílá nemoc, Matka), ale aj Vančura, generácia Osvobozeného divadla, či poézia poetizmu (Nezval, Seifert).

Väčší priestor je venovaný slovenskej literatúre. Protivojnovou problematikou sa zaoberajú Krčméry i Rázus, protifašistickou tematikou E.B.Lukáč i tvorba skupiny DAV. Z románovej tvorby sa obdobím protireformácie zaoberal Nádaši-Jége v románe Adam Šangala, satiru na pomery na Slovensku napísal Jesenský v Demokratoch, idividuálnou ľudskou slobodou sa zaoberal Jozef Cíger-Hronský v románe Jozef Mak i Milo Urban vo svojich novelách. Svojským umeleckým spôsobom rieši otázku individuality človeka, jeho slobody myslenia, konania a zodpovednosti lyrizovaná próza vo vrchárskej trilógii Luda Ondrejova, Chrobákovej rozprávke Drak sa vracia, v novele Tri gaštanové kone M.Figuli i vo Švantnerovom románe Nevesta hôľ. Tieto témy akceptovala aj dramatická tvorba Ivana Stodolu (Bačova žena), Júliusa Barča-Ivana i Petra Zvona.

4. ročník

Obsah posledného ročníka je zameraný na literárny vývoj po druhej svetovej vojne. Toto obdobie zahŕňa v sebe množstvo politických a sociálnych konfliktov, prelomové roky vzniku i rozpadu nepriateľských blokov, regionálne konflikty, globálne problémy civilizácie (technický rozvoj, ekológiu, morálku a náboženstvo). Všetko toto sa nemohlo neodraziť aj v literatúre, v tvorbe autorov. Neodráža sa to však v štruktúre učebnice literatúry i v skladbe a výbere literárnych ukážok. Preto z obsahu učiva štvrtého ročníka možno na analýzu problémov demokracie, ľudských práv, i migrácie a vystažhovalectva v svetovej a literárnej tvorbe využiť len minimum materiálu.

Sporo je zastúpená vojnová a protivojnová tematika (napr. Bondarev, Fadejev, Shegersová, Čech Otčenášek, slovenskí básnici Plávka, Horov, prozaici Jašík, Mináč, Bednár), povojnovou situáciou v Iráne sa zaoberá román Diplomat J. Aldridga a vietnamskou vojnou Greenov Tichý Američan. Morálnymi aspektami vojen, vraždenia, násilia sa zaoberá Válek v zbierke Príťažlivosť (Domov sú ruky, na ktorých smieš plakať). Problematikou slobody vedeckej tvorby sa zaoberá Brechtov Život Galileiho.

Na druhej strane sú aj nie sú v literatúre uvedené mená, ktoré svojou tvorbou do predmetnej problematiky majú čo povedať, sú aj nie sú uvedené diela či úryvky, ktoré sú adekvátne - Šukšin, Solženicyn, Pasternak, Sartr, Camus, Beckett, Ionesco, Moravia, Pasolini, Wain, Brain, Osborn, Williams, Salinger, Rúfus, Stacho, Šimonovič, Mihalkovič, Feldek, Hevier, Jaroš, Šikula, Ballek, Andruška, Dzvonič, Habaj, Solovič, Kákoš, Králik, Zahradník, Kováčik, a mnoho, mnoho ďalších.

Odporúčania

Uvedená analýza poukázala na zásadné problémy v koncipovaní obsahu učiva literatúry v stredných školách, a to ako takého, ale aj v jednotlivostiach - v koncepcii vymedzujúcej funkciu a ciele, učebných osnovách stanovujúcich rámec obsahu, formy a metódy i v učebniciach poskytujúcich materiál. Preto je nutné:

1. Vypracovať a schváliť novú koncepciu vyučovania literatúry pre stredné školy, a to v nadväznosti na zásadné zmeny v základnej škole, a pri akceptovaní rôznorodosti funkcie i štruktúry vzdelávania poskytujúceho všetkými typmi stredných škôl.
2. Vypracovať a schváliť nové učebné osnovy pre každý typ strednej školy osobitne. Nové učebné osnovy by mali okrem literárno -historického aspektu akceptovať žánrové a tematické členenie literatúry v jednotlivých literárno-historických obdobiach.
3. Vytvoriť nové učebnice literatúry, zohľadňujúce požiadavky na obsah i štruktúru učiva v učebných osnovách. V praxi to znamená, že ak by sa akceptovala zásadná požiadavka na vymedzenie obsahu učiva literatúry jednak na princípe chronologicko-historického literárneho osnovania, jednak na princípe žánrovo-tematického členenia, bolo by možné:
 - a) Vytvoriť akúsi univerzálnu učebnicu dejín literatúry, ktorá by zohľadňovala didaktické a metodické požiadavky stredoškolského vzdelávania.
 - b) Navrhnuť škálu žánrovo-tematických okruhov, charakteristických pre to - ktoré literárno-historické obdobie (čo je otázka dvoch - troch mesiacov). K nim by mohli byť postupne vydávané tematické zošity, obsahujúce úryvky odporúčanej literatúry, stručné ukážky ich analýzy (najmä prostredníctvom literárnej kritiky, ale aj esejí), anotáciu k tvorbe príslušných autorov a popri prípade aj stručné bibliografické prehľady o ďalších autoroch a dielach, zaoberajúcich sa príslušnou témou.
4. Z začať ihneď vydávať bibliografické prehľady obsahovo zamerané na žánrovo-tematické okruhy literárno-historického vývoja.
5. Z začať vydávať metodické materiály (aj preklady zo zahraničia) k problematike analýzy textu ako takého, resp. konkrétnych literárnych textov, ktoré by zvýraznili predovšetkým estetickú funkciu literatúry, transformovanú do žánrovo-tematickej podoby literárneho diela.

Záver

Že jednou z hlavných úloh literatúry v škole pred rokom 1989 je byť jedným z hlavných nástrojov ideologického pôsobenia komunistickej strany, bolo a je zrejme každému, kto sa o literatúru akokoľvek zaujímal. A že práve obsah a štruktúra učiva literárnej výchovy a literatúry v školách boli koncipované práve tak, aby nepodporovali slobodu myslenia a tvorby každého jedinca, to vedel a vie každý tiež. Práve preto je veľmi nezvyčajné, že predmet slovenský jazyk a literatúra v základnej a strednej škole nebol po novembrových zmenách v strede záujmu odbornej učiteľskej i vedeckej verejnosti, že nebol tým predmetom, ktorému by bola venovaná mimoriadna pozornosť. Predmet slovenský jazyk a literatúra sa nestal hneď po roku 1989 objektom pokusov zásadných a koncepčných zmien. Napriek situácii, ktorá bola

známa (a ktorú analyzovala vyššie spomínaná dôvodová správa návrhu novej koncepcie), realizovali sa len čiastkové úpravy, akési "plátanie dier", boli vpremrhané finančné prostriedky na vydávanie učebníc, ktoré len redukovali rôzne -izmy. Bohužiaľ, návrh na koncepčnú a radikálnu zmenu prišiel dosť neskoro. Bohužiaľ, že od vtedy už ubehlo mnoho mesiacov, a nová koncepcia sa nerealizuje. A agónia literatúry v základných a stredných školách pokračuje. Áno, možno to už považovať za agóniu, najmä v literárnom vzdelávaní. Preto čiastkové riešenia nepomôžu, môžu proces len spomaliť. Čiastkové riešenia môžu byť účinné len pri riešeníach zásadných.

Bartislava 31. januára 1996

© Mgr.Ján Cangár